

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΗ ΒΑΣΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Σταματία Ελευθεράτου

Αρχαιολόγος της Α' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

Μια από τις ιδιαιτερότητες του Μουσείου της Ακρόπολης –αλλά και μια από τις πιο ευχάριστες εκπλήξεις για τους επισκέπτες του– είναι η ενσωμάτωση της τοπικής ανασκαφής και η ανάδειξή της ως ένα ακόμη μουσειακό έκθεμα (εικ. 1). Παρότι προς το παρόν η ανασκαφή δεν είναι επισκέψιμη, ένα μεγάλο μέρος της είναι ορατό στους εξωτερικούς χώρους του Μουσείου, στο άνοιγμα της υπόστυλης εισόδου και μέσα από τα γυάλινα δάπεδα του ισόγειου του.

Λίγα χρόνια πριν ξεκινήσουν οι εργασίες για το νέο Μουσείο και με αφορμή την κατασκευή του σταθμού «Ακρόπολη» του ΜΕΤΡΟ, είχε ανασκαφεί το ανατολικό τμήμα του οικοπέδου Μακρυγιάννη, ο υπόγειος όμως σταθμός επέβαλε την απομάκρυνση των αρχαιοτήτων.

Η ανασκαφή για το νέο Μουσείο στάθηκε πιο τυχερή, αφού το κτήριο διατήρησε στη βάση του το μεγαλύτερο τμήμα της. Το όφελος ήταν διπλό: οι αρχαιότητες απέκτησαν ένα ασφαλές προστατευτικό κέλυφος και το Μουσείο ένα ακόμη ξεχωριστό έκθεμα: μια συνοικία της αρχαίας Αθήνας με μακραίωνη ιστορία (εικ. 2).

Η περιοχή στην αρχαιότητα βρισκόταν μακριά από το διοικητικό και εμπορικό κέντρο της πόλης, την αρχαία Αγορά. Βρισκόταν όμως κοντά σε σημαντικούς θρησκευτικούς και πολιτιστικούς τόπους: στο Ιερό και το Θέατρο του Διονύσου, στο Ασκληπιείο, στο Ωδείο του Περικλέους, στο Ωδείο του Ηρώδη Αττικού (εικ. 3).

Η ανασκαφή στο οικόπεδο Μακρυγιάννη αποκάλυψε τμήμα του οικιστικού ιστού της αρχαίας πόλης και κατέδειξε τη μακρά ιστορική της διαδρομή.

Η πρώτη ανθρώπινη παρουσία ανάγεται στο τέλος της Νεολιθικής Περιόδου (4η χιλιετία π.Χ.). Στη Μέση Εποχή του Χαλκού η θέση χρησιμοποιήθηκε περιστασιακά ως χώρος ταφής αλλά και ως τόπος διαμονής και εργαστηριακής δραστηριότητας. Κατά τη Μυκηναϊκή και Πρωτογεωμετρική Περίοδο χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά ως τόπος ταφής, με τάφους διαφόρων τύπων διάσπαρτους σε όλη την έκτασή του. Οικιστικό χαρακτήρα απέκτησε και πάλι μετά τα μέσα του 8ου αι. π.Χ.

Η αρχαϊκή εποχή αντιπροσωπεύεται ελάχιστα, καθώς η περιοχή βρισκόταν έξω από τα τείχη που κατέστρεψαν οι Πέρσες το 480 π.Χ. Στο τειχιωμένο τμή-

Εικ. 1. Γενική άποψη του Μουσείου της Ακρόπολης από βορειοδυτικά με ενσωματωμένες τις επιτόπου αρχαιότητες

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΗ ΒΑΣΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

μα της πόλης εντάχθηκε μετά την ανέγερση του νέου οχυρωματικού περιβόλου, το 479 π.Χ. Η συστηματική, όμως, κατοίκηση και η πολεοδομική της οργάνωση επήλθε αργότερα, τις τελευταίες δεκαετίες του 5ου αι. π.Χ., πιθανότατα στα χρόνια του Πελοποννησιακού Πολέμου (εικ. 3). Από τότε κατοικήθηκε σχεδόν χωρίς διακοπή μέχρι και τον 12 αι. μ.Χ. Στη διάρκεια αυτών των αιώνων νέα οικοδομήματα χτίζονταν πάνω στα παλιά, οι βασικοί όμως άξονες παρέμεναν οι ίδιοι. Η μακροχρόνια χρήση του χώρου δημιούργησε ένα πυκνό πλέγμα αρχιτεκτονικών καταλοίπων, που η απόδοσή τους στις επιμέρους οικοδομικές φάσεις, παρότι περίπλοκη, ξεδιπλώνει την ιστορία της περιοχής (εικ. 4).

Ο οικισμός των ιστορικών χρόνων οργάνωθηκε στις πλευρές δύο ανηφορικών δρόμων (ΜΕΤΡΟ-I και ΝΜΑ-II), που συνέκλιναν έξω από τον περίβολο του Θεάτρου του Διονύσου (εικ. 3). Η κεντρική οδική αρτηρία βρισκόταν ανατολικότερα (ΜΕΤΡΟ IV), διέσχισε την πόλη και οδηγούσε σε δύο πύλες του Τείχους, την Αχαρνική στα βόρεια και τη Φαληρική στα νότια. Ένας τρίτος δρόμος (ΝΜΑ-I) κατευθυνόταν προς τις δυτικές συνοικίες και την αρχαία Αγορά.

Ανάμεσά τους ένα δίκτυο δευτερευουσών οδών σχημάτιζε τις οικοδομικές νησίδες, που ήταν οργανωμένες σε κλιμακωτά άνδηρα (εικ. 3, 4).

Οι δρόμοι ήταν στενοί, χωμάτινοι, με φθορές στην επιφάνεια από τους τροχούς των αμαξών. Οι κυριότεροι διέθεταν υπονόμους στους οποίους κατέληγαν τα λύματα από τα αποχωρητήρια, τα λουτρά και τα εργαστήρια. Σήμερα δύο από αυτούς, οι δρόμοι ΝΜΑ-I και ΝΜΑ-II, με αποκατεστημένες τις στάθμες τους, είναι ορατοί από πολλά σημεία, μέσα και έξω από το Μουσείο (εικ. 5).

Τις ανάγκες των κατοίκων σε πόσιμο νερό εξυπηρετούσαν αρχικά τα πηγάδια, που πολλά σπίτια είχαν στις αυλές τους. Μετά την κατασκευή, τον 4ο αι. π.Χ., μιας δημόσιας κρήνης στη συμβολή των κύριων οδικών αρτηριών (εικ. 4) τα πηγάδια αντικαταστάθηκαν από υπόγειες δεξαμενές, στις οποίες συγκεντρωνόταν το νερό της βροχής για την καθαριότητα του σπιτιού.

Τα σπίτια των κλασικών και ελληνοιστικών χρόνων (5ος-1ος αι. π.Χ.) διατηρήθηκαν αποσπασματικά, διαταραγμένα ή «σφραγισμένα» από τα μεταγενέστερα οικοδομήματα. Η σχεδιαστική τους αποκατάσταση δείχνει ότι είχαν τη μορφή της τυπικής ελληνικής

Εικ. 2. Τα διαχρονικά κατάλοιπα της συνοικίας της αρχαίας Αθήνας κάτω από το Μουσείο

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΗ ΒΑΣΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Εικ. 3. Η σχέση της ανασκαμμένης συνοικίας της αρχαίας Αθήνας με τα μνημεία της νότιας κλιτύς και τον βράχο της Ακρόπολης

Εικ. 4. Γενική κάτοψη της ανασκαμμένης περιοχής του Μουσείου της Ακρόπολης με σημειωμένη τη διαχρονική της διαστρωμάτωση

κατοικίας με τα δωμάτια οργανωμένα γύρω από μία εσωτερική αυλή, χωρίς περιστύλιο και με τους χώρους διαμονής στη βόρεια, συνήθως, πτέρυγα. Οι τοίχοι ήταν χτισμένοι με ωμά πλιθιά πάνω σε λιθοκτιστες βάσεις και τα δάπεδα ήταν στρωμένα με πατημένο χώμα ή πηλό. Εξαιρέση αποτελούσαν τα δάπεδα των ανδρώνων, που ήταν ψηφιδωτά («Οικίες Θ', Σ' και Ο'») και των αυλών, που ήταν στρωμένα με βότσαλα ή κεραμικές ψηφίδες.

Το καλύτερα διατηρημένο σπίτι της εποχής είναι η οικία Θ' στο νοτιοδυτικό άκρο της ανασκαφής. Ο ανδρώνας της, με το ψηφιδωτό δάπεδο και τον χαρακτηριστικό περιμετρικό αναβαθμό για τις κλίνες, είναι ορατός μέσα από το γυάλινο δάπεδο του εσωτερικού προθαλάμου του Μουσείου (εικ. 6).

Κάτω από τα δάπεδα ορισμένων σπιτιών βρέθηκαν κατάλοιπα θυσιών θεμελίωσης (εγκαίνια): μικροί λάκκοι με υπολείμματα καύσης, οστά ζώων και πτηνών και μικρά αγγεία που περιείχαν πιθανότατα και άλλες προσφορές. Το έθιμο, ιδιαίτερα συχνό στους κλασικούς και ελληνοιστικούς χρόνους, επιβίωσε μέχρι και την ύστερη αρχαιότητα. Τα ευρήματα μιας θυσίας θεμελίωσης του 3ου αι. π.Χ. (εικ. 7), που βρέθηκαν στην οικία Λ', τοποθετήθηκαν συμβολικά στην προθήκη δαπέδου της Αίθουσας των Κλιτύων της Ακρόπολης, του πρώτου εκθεσιακού χώρου του Μουσείου (εικ. 1, σ. 16).

Οι παραπάνω κατοικίες, με επιδιορθώσεις και ανακατασκευές, παρέμειναν σε χρήση μέχρι τον 1ο αι. π.Χ.

οπότε καταστράφηκαν, πιθανότατα κατά την άλωση της πόλης από τα στρατεύματα του Σύλλα το 86 π.Χ. Τα επόμενα χρόνια η περιοχή βίωσε περίοδο οικιστικής ύφεσης, κατά την οποία στα ερειπωμένα σπίτια εγκαταστάθηκαν βιοτεχνικές μονάδες: εργαστήρια μαρμαροτεχνίας, κεραμικής και μεταλλοτεχνίας, τα οποία λειτούργησαν μέχρι το α' μισό του 2ου αι. π.Χ. Περί τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ. η περιοχή αναδιοργανώθηκε. Νέες κατοικίες κατέλαβαν τη θέση των παλαιότερων, σε μια εποχή γενικότερης ανάκαμψης της πόλης (εικ. 8). Παρότι τα νέα σπίτια ακολουθούσαν την παραδοσιακή, εσωστρεφή οργάνωση, έγιναν μεγαλύτερα και ορισμένα απέκτησαν αυλές με περιστύλια. Ψηφιδωτά δάπεδα, πολύχρωμες τοιχογραφίες, τραπέζια με περίτεχνα στηρίγματα, αγάλματα και ειδώλια κοσμούσαν τις αυλές, τα δωμάτια και τα οικιακά ιερά. Την ίδια εποχή κατασκευάστηκαν και τα πρώτα λουτρά («Δυτικό» και «Κεντρικό» λουτρό), που ίσως ήταν ιδιωτικά, ενταγμένα στις εγκαταστάσεις των πιο εύπορων σπιτιών. Τα κατάλοιπα του «Δυτικού λουτρού» είναι ορατά στο βόρειο άκρο του ανοίγματος της υπόστεγης εισόδου του Μουσείου (εικ. 4, 5).

Στα τέλη του 3ου αι. μ.Χ., τα περισσότερα οικοδομήματα καταστράφηκαν, πιθανότατα από τους Ερούλους, το 267 μ.Χ. Στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 5ου αι. μ.Χ. η περιοχή αναδιοργανώθηκε για άλλη μια φορά. Μια συστάδα κατοικιών στο κέντρο περίπου της ανασκαφής (οικίες Γ', ΣΤ', Η') μαρτυρούν την επιβίωση του τύπου της οικίας με περιστυλή αυλή

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΗ ΒΑΣΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Εικ. 5. Κατάλοιπα αρχαίων δρόμων κάτω από το στέγαστρο της εισόδου του Μουσείου

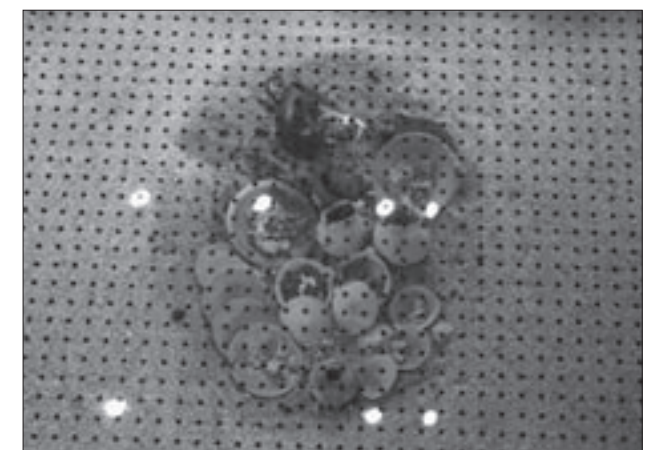
Εικ. 6. Ψηφιδωτό δάπεδο ανδρώνος της οικίας Θ' στο νοτιοδυτικό άκρο της ανασκαφής

(εικ. 4). Στα ανατολικά, μια πολυτελής αστική κατοικία με ιδιωτικό λουτρό (Κτήριο Ζ'), σχεδιάστηκε σύμφωνα με τα αρχιτεκτονικά πρότυπα της εποχής (εικ. 4). Την ίδια εποχή ένα μικρό δημόσιο λουτρό («Ανατολικό λουτρό»), στη συμβολή των οδών ΜΕΤΡΟ-I και ΝΜΑ-I, εξυπηρετούσε τις ανάγκες των υπόλοιπων κατοίκων της περιοχής (εικ. 4). Τα κτήρια με την παραπάνω μορφή λειτούργησαν μέχρι το τέλος του 5ου αι. οπότε καταστράφηκαν, ίσως κατά την επιδρομή των Βανδάλων, το 467 μ.Χ.

Τον επόμενο αιώνα ορισμένα από αυτά επισκευάστηκαν, ενώ άλλα χτίστηκαν εξαρχής. Στα τελευταία ανήκει το νέο κτήριο Ζ', που ανεγέρθηκε πάνω στα ερείπια του παλαιότερου. Ήταν ένα επιβλητικό σε μέγεθος οικοδόμημα, κατοικία πιθανότατα επιφανούς προσώπου (εικ. 4). Το συγκρότημα οργανώθηκε γύρω από μεγάλη περιστυλή αυλή με στοές στρωμένες με ψηφιδωτά, που εντοπίστηκαν στα θεμέλια του κτηρίου Weiler. Η πρόσβαση στο κτήριο Ζ', γινόταν από την οδό ΝΜΑ-II μέσω ημικυκλικής εξέδρας-εισόδου με ψηφιδωτό δάπεδο και κλίμακα καθόδου προς το χαμηλότερο επίπεδο της κατοικίας. Το κτήριο διέθετε επίσημη πτέρυγα υποδοχής με ψηφιδωτή αίθουσα, ιδιαίτερους χώρους διαμονής με ψηφιδωτά δάπεδα, ιδιωτικό λουτρό και πολλούς βοηθητικούς χώρους. Σήμερα η ημικυκλική είσοδος του κτηρίου Ζ' είναι ορατή κάτω από τις γυάλινες θυρίδες, που βρίσκονται κοντά στις σκάλες της κεντρική πύλης του Μουσείου, ενώ το λουτρό και τμήματα των ανατολικών αιθουσών

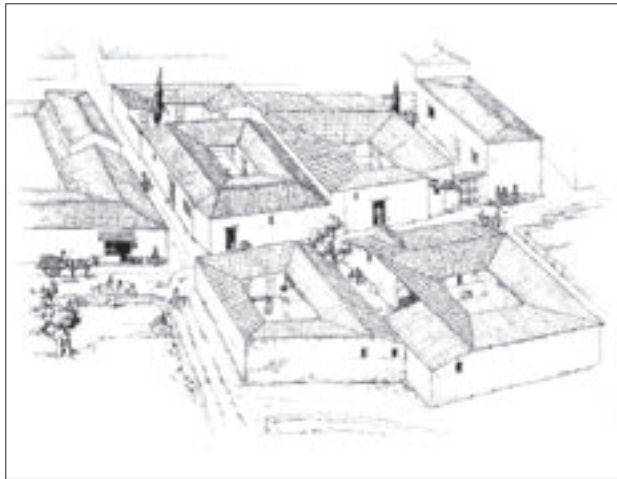
είναι ορατά στη βόρεια εξωτερική πλευρά (εικ. 9) και μέσα από τις θυρίδες του δαπέδου του «καφέ», στο ισόγειο του Μουσείου.

Στα τέλη του βου ή, το πιθανότερο, στις αρχές του 7ου αι. μ.Χ., στα δυτικά του κτηρίου Ζ', ένα νέο οικοδόμημα κατέλαβε τη θέση των παλαιοχριστιανικών οικιών Η' και ΣΤ'. Το κτήριο Ε', όπως ονομάστηκε, είναι αυτό που σήμερα κυριαρχεί στο χώρο (εικ. 4). Στην αρχική του μορφή ήταν διώροφο, σήμερα όμως διατηρούνται τα κατάλοιπα του κάτω ορόφου. Στο κέντρο περίπου του οικοδομήματος δεσπόζει μεγάλη ψηφιδωτή αίθουσα, πιθανότατα υποδοχής. Δίπλα της ένας μικρός, τρίκογχος χώρος ήταν ίσως η τραπεζαρία (τρικλίνιο) για τους στενότερους συνεργάτες του ιδιοκτήτη. Στα βόρεια μια μεγάλη κυκλική αίθουσα

Εικ. 7. Κατάλοιπα θυσίας θεμελίωσης ελληνιστικής οικίας σε προθήκη του δαπέδου της Αίθουσας των Κλιτύων της Ακρόπολης

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΗ ΒΑΣΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Εικ. 8. Αναπαράσταση οικιών των μέσων του 2ου αι. μ.Χ. στην περιοχή της ανασκαφής του Μουσείου της Ακρόπολης

με ενσωματωμένο πηγάδι θυμίζει πύργο, ενώ τριγύρω διαμορφώνεται πλήθος μικρότερων χώρων. Η κυκλική αίθουσα και το τρίκογχο του κτηρίου Ε' είναι σήμερα ορατά στο άνοιγμα της υπόστυλης εισόδου του Μουσείου (εικ. 10), ενώ οι νότιοι χώροι του φαίνονται κάτω από το γυάλινο δάπεδο της «Αίθουσας των Κλιτύων».

Η διάρκεια ζωής του Κτηρίου Ε' δεν φαίνεται να ξεπερνά τον 7ο αι. μ.Χ., τα αίτια όμως και οι συνθήκες της εγκατάλειψής του δεν είναι γνωστές. Τον 8ο/9ο αι. μ.Χ. στους μισοερειπωμένους πλέον χώρους του εγκαταστάθηκαν εργαστήρια κεραμικής και μεταλλοτεχνίας. Τον 10ο αι. μ.Χ. τα εργαστήρια εγκαταλείφθηκαν και ο χώρος καλύφθηκε από τα χαλάσματά

τους. Μια νέα βιοτεχνική ζώνη αναπτύχθηκε τον 11ο και 12ο αι. μ. Χ. με εργαστήρια κεραμικής και μεταλλοτεχνίας, ενώ στις αρχές του 13ου αι. ο χώρος εγκαταλείφθηκε οριστικά.

Πριν ξεκινήσουν οι εργασίες κατασκευής του Μουσείου, η ανασκαφή καλύφθηκε με ειδικό προστατευτικό επίχωμα το οποίο αφαιρέθηκε μετά την ολοκλήρωσή τους. Μέσα στο 2010 θα ξεκινήσει το πρόγραμμα συντήρησης, αποκατάστασης και ανάδειξης της ανασκαφής. Θα κατασκευαστούν ειδικοί διάδρομοι και ο χώρος θα γίνει επισκέψιμος. Παράλληλα συνεχίζεται η συντήρηση των πολυπληθών κινητών ευρημάτων και προετοιμάζεται η μόνιμη έκθεσή τους στο επίπεδο της ανασκαφής. Μια έκθεση που θα δώσει τη δυνατότητα στους επισκέπτες του Μουσείου να σχηματίσουν μια ολοκληρωμένη εικόνα για την καθημερινή ζωή των κατοίκων της αρχαίας συνοικίας.

Όλες οι φωτογραφίες των κειμένων για την έκθεση του Μουσείου της Ακρόπολης είναι των: Νίκος Δανηλίδης, Ηλίας Κοσίντας, Βαγγέλης Τσιάμης, Αρχείο Α' ΕΠΚΑ

Εικ. 9. Κατάλοιπα του κτηρίου Ζ' έξω από τη βόρεια πλευρά του Μουσείου

Εικ. 10. Η κυκλική αίθουσα και το τρίκογχο του κτηρίου Ε' κάτω από το στέγαστρο της εισόδου του Μουσείου